МОНГОЛ УЛСЫН АВЛИГЫН ЭСРЭГ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТ БА АВЛИГАТАЙ ТЭМЦЭХ ОРЧНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЧАДАМЖИЙН ТАЛААРХ ТОЙМ СУДЛАГАА

Р. Хатанбаатар, Б. Хатантуул, Б. Мөнхцэцэг, А. Пагма

УИХ-ын гишүүн Д.Ганхуягийн захиалгаар “Монгол Улсын Авлигын эсрэг хуулийн хэрэгжилт ба авлигатай тэмцэх орчны эрх зүйн чадамж” сэдвийн хүрээнд Монгол дахь авлигын төлөв байдал, Авилгын эсрэг хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, уг хуулийн авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг зохицуулах чадамжийн талаар тойм судалгааг гүйцэтгэв.

Судалгааг дараах эрх зүйн баримт бичгүүд болон Авлигатай тэмцэх газраас авсан мэдээлэл зэргийг авч ашигласан болно. Үүнд:

- НҮБ-ын Авилгын эсрэг конвенц 2006 он,
- Авилгын эсрэг хууль 2006 он ,
- Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр 2002-2010 он,
- АТГ-ын зохион байгуулалтын бүтэц орон тоо батлах /УИХ-ын 2007 оны 3 дугаар тогтоол/,
- Хөрөнгө орлогын мэдүүлэгийн маягт, түүнийг бүртгэх, хадгалах журам /УИХ-ын 2007 оны 9 дүгээр тогтоол/,
- Авилгын индексийг тооцон гаргаж олон нийтэд зарлах тухай/УИХ-ын 2008 оны 13 дугаар тогтоол,
- Ил тод байдлыг илтгэх шалгуур үзүүлэлт батлах тухай Засгийн газрын 2009 оны 143 дугаар тогтоол
- Авлигын эсрэг НҮБ-ын Конвенцийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн үнэлгээний тайлан,
- Авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн шалгах үйл ажиллагаанд хийсэн үнэлгээний тайлан,
- Туршилтын үнэлгээ хөтөлбөр,
- Авлигатай тэмцэх газрын 2007-2011 оны тайлан,
- Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны “Мянганы хөгжлийн 24 дүгээр зорилт: Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгон хэвшүүлэх” тайлан.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийн гадаад орнуудын харьцуулсан судалгааг хийхдээ “Транспэренси Интернэйшнл”-ээс гаргасан Авлигын нөхцөл байдлын индекс -2011 судалгааны дагуу авлига хамгийн их байгаа, хамгийн бага байгаа болон авлига дундаж байгаа орнуудаас сонгон 8 орны эрүүгийн хууль болон Авилгын эсрэг хуулинд хэрхэн зохицуулсныг хүснэгтээр харуулж захиалгыг гүйцэтгэв.

Хавсралт 1 болон 2-оор Авлигатай тэмцэх үндэсний стратегийг боловсруулахад анхаарах асуудал, мөн түүнчлэн Авлигын эсрэг НҮБ-ын Конвенцийн хүрээнд хүлээсэн үүрэг, хэрэгжилтийн талаарх тайланг бүрэн эхээр нь хавсаргав.

Монгол дахь авлигын төлөв байдал

Авлигын асуудлыг дэлхий дахинаа судалж, улс нэг бүрээр авлигын түвшинг тодорхойлж байдаг “Транспаренси-Интернэшнл” /**Transparency International**/ олон улсын байгууллагын судалгаагаар авлига хамгийн их цэцэглэсэн улсын тоонд буурай хөгжилтэй улсууд

төдийгүй АНУ, Итали, Франц зэрэг өндөр хөгжилтэй улс орсноос үзвэл энэхүү хорт үзэгдэл улс орны баян чинээлэг, хөгжилтэй эсэхээс төдийлөн үл хамаарч “даяарших” хандлагатай болж байна.

Монгол Улсад авлига улам бүр газар авч буйг тус улсын нийгэм-эдийн засгийн шинэ тогтолцоонд шилжих үйл явцыг дэмжиж хөрөнгө санхүүгийн тусламж, дэмжлэг үзүүлж байсан донор улсууд болон олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагууд Улсын Их Хурал, Засгийн газарт удаа дараа анхааруулж байсан ч Монголын төр энэхүү үзэгдлийг уг үндсээр нь таслахад чиглэсэн бодитой ажил зохион явуулаагүйгээс эдүгээ манай улс авлигад гүнзгий идэгдсэн улсын тоонд орж байна. Тухайлбал, **Transparency International** байгууллагаас тогтмол гаргадаг **Corruption Perception Index** 2010 оны байдлаар Монгол Улсыг авлигын түвшингээр 178 улсаас 116-д оруулжээ.

- Монгол Улсыг 2009 оноос эхлэн Global Integrity буюу “Шударга, ил тод байдлын тайлан”-д хамааруулж эхэлсэн. Уг тайланд Монголын Улсын “шударга, ил тод байдал”-ыг Mongolia: Integrity Indicators Scorecard Overall Score: 57 (+/- 1.54) - Very Weak буюу “маш сул” гэж дүгнэжээ.
- Дэлхийн банкнаас жил бүр гаргадаг “Сайн засаглалын индикатор”-т Монгол Улсын авлигад тавих хяналт /control of corruption/-ын үзүүлэлт сүүлийн жилүүдэд тогтмол буурч 2009 онд 100 онооны үнэлгээнээс 24 оноогоор нилээд хойгуур жагсажээ.

НҮБ-ын төрөлжсөн байгууллагууд, Азийн хөгжлийн банк, түүнчлэн АНУ-ын “Олон улсын хөгжлийн агентлаг”, “Муж улсуудын шүүхийн үндэсний төв” зэрэг судалгааны байгууллагаас санхүүжүүлж монголын иргэний нийгмийн байгууллагуудын өргөн оролцоотойгоор гүйцэтгэсэн судалгаанууд Монгол дахь авлигын төлөв байдал, авлигын тухай иргэдийн төсөөлөл, хандлагыг бодит байдлаар тодорхойлоход ач холбогдол бүхий хангалттай мэдээлэл агуулсан байна. Дээрх судалгааны тайлан, мэдээ мэдээллийг бүхэлд нь дүгнэж үзвэл эдүгээ Монгол Улсын авлигын талаар дараах төсөөлөл хийж болохоор байна[2]

Үүнд:

- Авлига төрийн албаны бүхий л салаа мөчирт өргөн тархсаны дотор улс төрийн хүрээнд, ялангуяа улс төрөөр дамжин төрийн өндөр албан тушаалд хүрэгсэд / судалгаанд “Өндөр түвшин”, “Элит” гэсэн нэр томъёо хэрэглэсэн байна/-ийн дунд авлига илүү их байна.
- Улс төрийн хүрээн дэх бизнесийн бүлэглэлийн сонирхлын зөрчил, сонгуулийн болон намын санхүүжилт, сонгуулийн тогтолцооны авлигад үзүүлэх нөлөө маш хүчтэй хэвээр байна.
- Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны хараат бус байдал суларч, улс төрийн намуудаас ихээхэн хараат болсны гадна “төрийн аппарат данхайж”, улсын төсөвт эзлэх зардлын хэмжээ, хувийн жин өсөн нэмэгдсэн ч иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний чанар улам муудаж байна.
- Улс төрийн намын дараа авлигад хамгийн ихээр автсан байгууллагаар цагдаа, газрын алба, шүүх, мэргэжлийн хяналт, татвар зэрэг байгууллагыг олон жил ээлжлэн нэрлэж байна.
- Авлига авах олон арга, хэлбэрийг судалгааны санал асуулгад дурдсан боловч эдгээрээс төрийн албанд ажилд орох, ямар нэг зөвшөөрөл олгох, тендерт оролцох буюу төрийн болон орон нутгийн өмч хөрөнгөөр бараа, үйлчилгээ худалдан авах сонгон шалгаруулалтыг онцлон нэрлэсэн байх ба сүүлийн үеийн судалгаагаар эрүүл мэнд, боловсролын салбарын эмчилгээ, үйлчилгээтэй холбоотой авилгыг олонтаа нэрлэх болжээ.
- Авлигыг “ажлаа хурдан бүтээх чухал хэрэгсэл”, “авлига нь нийгэмд байх зүйл,

заавал муу үр дагавартай байх ёсгүй", "тийм ч гаж үзэгдэл биш" гэх зэргээр авлигад дасан зохицох хандлага нийгмийн зарим бүлэгт төлөвшиж буй нь ажиглагдаж байна.

Хамгийн сүүлийн үеийн тоон судалгаануудаас харахад хэдийгээр аргачлалын тухайд асуудалтай боловч авлигын нөхцөл байдал сайжрахгүй байгаа гэдэг нь илэрхий байна. Эдгээр асуудал 2009 оны 12 дугаар сард хийгдсэн Азийн Сангийн олон нийтийн авлигын төсөөллийн судалгаанаас[1] ч харагдаж байгаа бөгөөд уг судалгаа дараах гол дүгнэлтийг хийсэн байна. Үүнд:

- Монгол улсад тулгамдаж буй бэрхшээлтэй асуудлын тоонд авлига тогтмол багтдаг боловч авлигын жагсаалтад эзлэх байр нь ерөнхийдөө доошилсон байна.
- Гэвч иргэдийн дийлэнх олонхи нь Монголд авлига нийтлэг үзэгдэл гэж үзсэн хэвээр байна.
- Дунджаар 5 өрх бүрийн нэг нь 3 сарын хугацаанд ямар нэгэн хахууль өгдөг.
- Өрхийн 1 жилд төлдөг нийт хахуулийн хэмжээ 2007 оноос хойш эрс нэмэгдсэн бөгөөд өрхийн төсөвт үзүүлэх дарамт ч тэр хэмжээгээр нэмэгдэж байна.
- Авлигын улс оронд тусч буй нийт өртөг сүүлийн 4 жилд ойролцоогоор $337 сая ам. доллар байв.
- Хахууль өгөхгүй гэж хариулсан хүний тоо 2007 оноос эхлэн тогтмол нэмэгдсээр байна. Мөн авлигыг хүлээн зөвшөөрөх хүний тоо буурсаар байна.
- АТГ-т өгөх үнэлгээнд бага зэрэг өөрчлөлт гарсан хэдий ч тус байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэл ихээхэн буурчээ.
- Нийт 4 жилийн ажиглалтаас харахад Газрын албыг авлигад хамгийн их автсан байгууллага гэж үзжээ.
- Багш, эмч, төрийн захиргааны албан хаагчид хахууль хамгийн их давтамжтай авсан байна. 2009 онд эмч нар хахууль хамгийн их авсан жагсаалтыг тэргүүлэх болов.

Хэрэв авлига үнэхээр асуудал мөн бол АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн тайланд авлигатай тэмцэх гол анхаарал өндөр албан тушаалд сонгогдсон болон томилогдсон төрийн албан хаагчдыг хамарсан авлига руу чиглэх ёстой гэж үзжээ:

Захиргааны авлига нь төрийн үр ашгийг багасгаж, эдийн засгийн үйл ажиллагааны аюулгүй байдлыг бууруулж байгаа ч Монголд оршиж байгаа хамгийн хүнд шинжийн авлига нь элитийн түвшний авлига юм. Үүний шалтгаан нь элитийн түвшинд захиргааны түвшний авлигаас илүү их хэмжээний мөнгө эргэлддэг болон илүү олон хэлцэл хийгддэгтэй л зөвхөн холбовол учир дутагдалтай. Эхний шалтгаан нь магадгүй үнэн байх, харин сүүлийн шалтгааныг батлахад хэцүү. Элит түвшний авлига Монголд нэн тулгамдсан асуудал болоод байгааг дараах шалтгаантай холбож үзэх нь зүйтэй.

1) энэ нь захиргааны авлигын өнгө, жишгийг тогтоодог бөгөөд одоо байгаа нөхцөл байдлыг хэвээр нь хадгалж үлдэх гүн сонирхлыг агуулж байдаг,

2) энэ нь бусад бүх сонирхлыг, түүнийг дотор ардчиллыг бэхжүүлж, өргөн хүрээтэй эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих сонирхлыг шахах магадлал бүхий улс төр, эдийн засгийн тогтолцоог улам бэхжүүлж болзошгүй юм.[2]

[1] http://report.globalintegrity.org/Mongolia/2009

[2] http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c147.pdf

Авилгын эсрэг хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн байдал

Монгол Улсын хэмжээнд дараах эрх зүйн баримт бичгүүд үйлчилж байна. Үүнд:

- НҮБ-ын Авилгын эсрэг конвенц 2006 он,
- Авилгын эсрэг хууль 2006 он ,
- Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр 2002-2010 он,
- АТГ-ын зохион байгуулалтын бүтэц орон тоо батлах /УИХ-ын 2007 оны 3 дугаар тогтоол/,
- Хөрөнгө орлогын мэдүүлэгийн маягт, түүнийг бүртгэх, хадгалах журам/ УИХ-ын 2007 оны 9 дүгээр тогтоол/,
- Авилгын индексийг тооцон гаргаж олон нийтэд зарлах тухай/УИХ-ын 2008 оны 13 дугаар тогтоол,
- Ил тод байдлыг илтгэх шалгуур үзүүлэлт батлах тухай Засгийн газрын 2009 оны 143 дугаар тогтоол зэрэг болно.

Эдгээр хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг гаргахдаа АТГ-ын 2007-2011 оны тайлан, НҮБ-ын Авлигалын эсрэг Конвенцийн хэрэгжилтийн тайлан, Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны “Мянганы хөгжлийн 24 дүгээр зорилт: Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгон хэвшүүлэх” тайлангаас авч ашигласан болно.

НҮБ-ын Авлигалын эсрэг конвенцийн хэрэгжилт[3],[4]

Монгол Улс 2005 оны 4 сарын 29-ний өдөр конвенцид гарын үсэг зурж, 2006 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдөр уг конвенцид нэгдэн орсон. Конвенцийн шаардлагын дагуу арга хэмжээнүүдийг бүрэн хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол Улс Авлигын эсрэг хуулиа шинэчлэн батлсан бөгөөд 2006 оны 11 сараас эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж Авлигатай Тэмцэх Газрыг байгуулсан. Эрүүгийн хуулийг 2002 онд хянан үзэж, 2008 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, АТГ-ын мөрдөн шалгах хүрээний хэргүүдийг тусгасан.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг 2002 онд батлсан бөгөөд 2007 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулан, эрүүгийн хариуцлага ногдуулах гэмт хэргийн талаар АТГ-ын мөрдөн байцаах чиг үүргийг тодорхойлсон байна. Мөн АТГ-ын үйл ажиллагаа нь авлигын эсрэг олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг хянан шалгах, авлигын гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийг хүлээн авч шалгах, хуулиар харъяалуулсан эрүүгийн хэрэгт хэрэг бүртгэлт,мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулахаар хязгаарлагддаг, шүүн таслах эрх мэдэл байдаггүй.

Монгол Улс НҮБ-ын Авлигалын эсрэг конвенцийн 46 дахь зүйл (эрх зүйн харилцан туслалцаа), түүний 9, 13 дахь заалтын дагуух шаардлагатай бүх арга хэмжээг авчээ. Мөн Авлигын эсрэг конвенцийн 5 дахь зүйлийн (авлигаас урьдчилан сэргийлэх бодлого, үйл ажиллагаа) шаардлагыг байнга хангаж байх арга хэмжээ авч байна. Тус улс мөн конвенцийн 17-р зүйл (Төрийн албан тушаалтан эд хөрөнгө завших, ашиглан шамшигдуулах буюу бусад аргаар зориулалтын бусаар зарцуулах), 52-р зүйлийн (Гэмт хэргээс олсон орлогыг шилжүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх, шилжүүлгийг илрүүлэх) хэрэгжилтийг хангах үйл ажиллагаа явуулж байна.

Харин тус улс Авлигалын эсрэг конвенцийн 15-р зүйл (Үндэсний төрийн албан тушаалтныг хахуульдах), 25-р зүйл (Шүүн таслах ажиллагаанд саад учруулах), 53-р зүйлийн (Эд

[3] Asia Foundation (2009). Mongolia Corruption Benchmarking Survey. Mongolia: Ulaanbaatar. p7.

[4] USAID. (2005). Assessment of Corruption in Mongolia, *Final Report*. Mongolia: Ulaanbaatar. p3.

хөрөнгийг шууд буцаан олгох арга хэмжээ) шаардлагыг хангах талаар зөвхөн зарим нэг арга хэмжээ л авсан байна. Монгол Улс Авлигалын эсрэг конвенцийн 16-р зүйлийн (Гадаадын төрийн албан тушаалтан болон олон улсын байгууллагын албан тушаалтныг хахуульдах) шаардлагыг хангах чиглэлээр арга хэмжээ авааг үй байна.

Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр

Улсын Их Хурлаас 2002 онд баталсан Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр нь авлигаас урьдчилан сэргийлэх стратегийг агуулдаг бөгөөд 2004, 2006 онд тус тус нэмэлт, өөрчлөлт хийгджээ. 2006 оны нэмэлт, өөрчлөлтийг 2007 онд УИХ баталсан. Энэхүү хөтөлбөрийг 2002-2010 оны хооронд хоёр үе шаттай хэрэгжүүлсэн байна. Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр гурван бүлэгтэй, тодорхой зорилго, зорилт, зарчим, хэрэгжилтийн хугацааны хуваарь, хүлээгдэх үр дүн, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг заасан байдаг. Уг хөтөлбөр сонгуулийн тогтолцоог төгөлдөржүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, төрийн үйлчилгээг сайжруулах, шүүхийн бие даасан байдлыг хангах, гүйцэтгэх байгууллагуудын үйл ажиллагаа, санхүүг чөлөөлөх, авлигатай тэмцэхэд иргэний нийгмийн оролцоог идэвхжүүлэхийг зорьж байна. УИХ анх Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үндэсний зөвлөлийг зохицуулах, удирдах чиг үүрэгтэй байгуулсан байна.

2006 онд Авлигын эсрэг хуулийг шинэчилснээр НҮБ-ын Авлигалын эсрэг конвенцийг бүрэн хэрэгжүүлэх зорилттой нийцүүлсэн. Шинэчилсэн хуулиар Авлигатай Тэмцэх Газрыг Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг манлайлан хэрэгжүүлэх байгууллага байхаар зааж, авлигаас урьдчилан сэргийлэх бодлого үйл ажиллагааг нарийвчлан тодорхойлсон байна. АТГ эдүгээ Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилт 2010 онд дуусаж байгаатай холбогдуулан Авлигатай тэмцэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх дунд хугацааны хөтөлбөрийг батлуулахаар холбогдох төслийг боловсруулж байна.

Авлигын эсрэг хуулийн авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг зохицуулах чадамжийн талаар

Авлигатай тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон эрхзүйн шинэ орчныг бүрдүүлэх зорилгоор авлигын эсрэг хуулийг 2006 онд УИХ-аас батлан гаргасан билээ. Энэхүү хуулиас үзэхэд авлигатай тэмцэх байгууллагын эрхзүйн үндсийг тодорхойлж, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг түлхүү зохицуулжээ. Харин авлигаас урьдчилан сэргийлэх, түүнтэй тэмцэх үйл ажиллагааны зарчмын чухал ач холбогдолтой зохицуулалтууд төдийлөн бүрэн дүүрэн хуульчлагдаагүй байдал харагдаж байна. Тухайлбал, авлигалтай тэмцэхэд олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг тодорхойлсон авч урьдчилан сэргийлэхтэй холбоотой зохицуулалт нь учир дутагдалтай болсоныг дурьдаж болно.

Авлигалаас урьдчилан сэргийлэх нэг гол нөхцөл нь сонирхлын зөрчлийг хуулиар сайн тодорхойлж зохицуулах явдал юм. Хуульд сонирхлын зөрчлийн талаарх тодорхойлолт байхгүйн зэрэгцээ төслийн долдугаар зүйлд авлигалаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тодорхой албан тушаалтнуудын тодорхой үйлдэл хийхийг хориглохоор заасан нь хангалтгүй байсан юм.

Авлигалаас урьдчилан сэргийлэх өөр нэгэн чухал нөхцөл нь төрийн албан хаагчдын хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийн сайн зохицуулалт юм. Иймээс бодитой, хэрэгжихүйц заалтыг энэ хуулийн оруулах нь нэн ач холбогдолтой. Одоо үйлчилж буй Авлигалын эсрэг хуулинд ийм заалт байдаг боловч хэрэгжилт болон хяналт нь төдийлэн хангалтгүй байдаг.

Улс орнууд албан тушаалтны жагсаалтыг авлигалын хуулиндаа заасан байдаг ба хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн загварыг хуулиндаа оруулсан байдаг байна. Төрийн албан хаагчдын жагсаалтанд зөвхөн төрийн өндөр албан тушаалтанаас гадна, төрийн оролцоотой аж

ахуйн нэгж, үйлдвэрийн газрын захирал хүртэл хамаарагдах нь зүйтэй юм. Тус хуулинд авлигалын эсрэг олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, авлигалаас урьдчилан сэргийлэх ажлыг улсын хэмжээнд зохион байгуулах, уялдуулан зохицуулах чиг үүрэг бүхий Үндэсний зөвлөлийн талаар заасан боловч Зөвлөлийн статус, харьяалагдах институтын талаар тун бүрхэг байна. Зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг уг хуулиар тодорхой заан, бүрэлдэхүүнд иргэний нийгэм буюу ТББ-ын төлөөлөгчдийг оруулах нь ач холбогдолтой юм.

Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн сонирхлыг зохицуулах, сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг 2012 оны 1 дүгээр сарын 19-ны өдөр УИХ-аас баталсан ба Авлигын эсрэг хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүгийн хуульд нэмэлт оруулах тухай, Төрийн албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиуд энэ хуулийг дагалдан батлагдсан юм.

Монгол улсад засаглалыг сайжруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, төрийн албыг нийтийн алба болгон зохион байгуулах, түүний ил тод, хариуцлагатай, шударга үйл ажиллагааг бэхжүүлэх, нийтийн албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэхдээ нийтийн сонирхлыг хувийн сонирхлоос дээгүүрт тавих зэрэг шаардлага байгааг үндэслэн Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн сонирхлыг зохицуулах, сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн төслийг боловсруулан бусад хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлага бий болсон аж.
Эдгээр хуулиуд энэ оны 6 дугаар сарын 15-ны өдрөөс үйлчилснээр одоогоор зохицуулалт, хяналтгүй хэрэгжиж буй нийтийн албан тушаалтны албан үүрэгтэй зөрчилдсөн хувийн сонирхлыг хориглох, хязгаарлах, зохицуулах эрх зүйн үндэс бүрдэх юм. Ингэснээр нэг талаас, нийтийн албан тушаалтныг тодорхой баримтгүй хардаж нийтийн албаны нэр хүндийг гутаах, нөгөө талаас нийтийн албан тушаалтан албаны бүрэн эрхээ хувийн сонирхолдоо урвуулан ашиглаж өөртөө болон бусдад давуу байдал олгох замаар авлигад холбогдохгүй байх урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой болно.

Сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх талаар төрийн байгууллага, албан тушаалтны хүлээх нийтлэг үүргийг дээрх хуулиар тогтоосон бөгөөд төрийн байгууллагын удирдлага нь сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх журам бүхий ёс зүйн дүрмийг тогтоож, мөрдүүлэх, хувийн сонирхлын мэдүүлгийг бүртгэх, хянан шалгах, сонирхлын зөрчлийн талаарх мэдээлэл хүлээн авах шалгалт хийх, хариуцлага тооцох, зэрэг чиг үүргийг хэрэгжүүлэхээр тусгажээ.

Сонирхлын зөрчлийг сайн тодорхойлж зохицуулснаар авлигаас урьдчилан сэргийлэх нөхцөл болдогийг бусад улсын туршлага харуулж байна. Ихэнх орнууд сонирхлын зөрчлийн асуудлыг тусгай хуулиар зохицуулдаг бөгөөд зарим орнууд авлигалын эсрэг хуулиндаа тусгай бүлэг болгон оруулсан байдаг. Жишээлбэл, манай улстай адил шилжилтийн улс орон болох Латви болон Литва нь сонирхлын зөрчлийн тухай тусгай хуультай. Түүнчлэн Эстони улс нь сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хоёр бүлэг дүрмийг Авлигалтай тэмцэх тухай хуулинд тусгасан байдаг.

Авлигын эсрэг хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр тус хуулийн хэрэгжилтэнд хяналт тавих байгууллага, этгээдийг тодорхой болгох, албан тушаалтанд хориглох зүйлийг нарийвчлан хуульчилах, хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг, түүнийг хянан шалгах, хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг тодорхой болгох, авилгын эсрэг хууль, тогтоомжийг зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага зэргийг тодруулан, нарийвчлан хуульчилсан нь тухайн хуулийн авлигаас урьдчилан сэргийлэх, түүнтэй тэмцэх зорилгоо хэрэгжүүлэх, түүний чадамжийг дээшлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болсон гэж үзэж байна.

Бүхэлдээ Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн сонирхлыг зохицуулах, сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль батлагдан, Авлигын эсрэг хууль, Эрүүгийн хууль, Төрийн албаны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиуд энэ хуулийг дагалдан

батлагдсанаар авлига, сонирхлын зөрчилтэй тэмцэх хуулийн бүрэн зохицуулалттай болсон ба одоо хуулийг амьдралд бүрэн дүүрэн хэрэгжүүлэх ажил хүлээгдэж байна.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийн эрүүгийн хуулийн харьцуулалт, гадаад орны туршлага

“Транспэренси Интернэйшнл”-/Transparency International/-ээс жил бүр гаргадаг Авлигын индексын 2011 онд хийгдсэн судалгаагаар[5] Авлигын нөхцөл байдлын индексийг нийт 178 орны хүрээнд гаргасанаас:

- авлига хамгийн бага буюу Дани, Шинэ Зеланд, Сингапур, Финланд улсууд байсан бол
- авлига хамгийн их байгаа орнуудад Афганистан, Ирак, Узбекстан зэрэг,
- дундаж үзүүлэлттэй Турк, Малайз, Бразил улсууд байна.

Азийн орнуудаас Сингапур, Хонг-Конг улсууд нь олон улсын хэмжээнд Авлига хамгийн багатай эхний 15 орны тоонд багтдаг. Эдгээр улсуудад авлигын эсрэг тэмцэж харьцангуй богино хугацаанд эерэг үр дүнд хүрсэн шалтгаан нь төстэй бөгөөд хоёуланд нь авилгын эсрэг хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллага байгуулагдсан явдал нь уг амжилтын үндэс болсон гэж олон улсын шинжээчид үздэг.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийн гадаад орнуудын харьцуулсан судалгааг хийхдээ “Транспэренси Интернэйшнл”-ээс гаргасан Авлигын нөхцөл байдлын индекс - 2010 судалгааны дагуу Авлига хамгийн их байгаа, хамгийн бага байгаа болон авлига дундаж байгаа дээрхи орнуудаас сонгон судалсан болно. /Судалгааг бэлтгэх явцад дээрх улсуудын хүрээнд Эрүүгийн хуулийг хайсан боловч зарим улс орны хувьд Эрүүгийн хууль тогтоомж нь англи хэл дээр биш, тухайн орны өөрийн хэл дээр байсан учир Авлигын индексээс дараагийн орнуудын хуулийг авч үзсэн болно./

ХЭЭЛ ХАХУУЛЬ АВАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ТАЛААРХ ГАДААД ОРНЫ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА /ХҮСНЭГТЭЭР/

1 ШИНЭ ЗЕЛАНД	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	- **Шинэ Зеландын Гэмт хэргийн Акт-1961 /New Zealand-Crimes Act-1961/**[1]

[5] Дэлгэрэнгүй тайланг хавсралт-2-оор үзнэ үү.

Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	**6 дугаар хэсэг Хээл хахууль болон авлигал** **99**. Шууд эсвэл шууд бус аргаар бэлэн мөнгө, үнэ бүхий зүйл, албан тушаал эсвэл ажлын байр, тэтгэмж авахыг хээл хахууль гэнэ. **100.1**.Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс Шүүхийн байгууллагад ажилдаг боломжоо ашиглан гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 14 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **100.2.**Аливаа Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) болон Хуралдааны урьдчилсан үе шатны удирдагч эсхүл түүний орлогч хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **102**.Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 14 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **103**.Аливаа Парламентын гишүүн хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **104**.Аливаа хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **105**.Аливаа албан тушаалтан хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө болон хэрэгжүүлэхийн тулд, урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах болон санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон тохиолдолд 7 жилээс ихгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Хээл хахууль өгөгчийн ашиг сонирхлын үүднээс албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлсэний төлөө, эсхүл гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд урьдчилан амлах буюу амлахгүйгээр өөрөө, эсхүл бусдаар дамжуулан хээл хахууль авах, санал болгосон хээл хахуулийг авахыг зөвшөөрсөн, авахыг оролдсон[2]
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	Шүүхийн шийдвэрт
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	Шүүхийн шийдвэрт

Гэмт хэргийн субъект	-Шүүхийн албан тушаалтан (бүх шатны шүүгч нар) -Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан -Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд -Парламентын гишүүн -Албан тушаалтан (энэ ангилалд Шинэ Зеланд улсад үйл ажиллагаа явуулж буй олон улсын байгууллага болон гадны байгууллагад ажиллаж буй гадаад орны харьяат)
Оногдуулах ялын хэмжээ	- Шүүхийн албан тушаалтанд 14 жилээс ихгүй хорих ял, - Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтанд- - Хатан хааны сайд эсвэл Засгийн газрын сайд-14 жилээс ихгүй хорих ял, - Парламентын гишүүнд-7 жилээс ихгүй хорих ял, - Хууль сахин биелүүлэх албан тушаалтан-7 жилээс ихгүй хорих ял - Албан тушаалтан-7 жилээс ихгүй хорих ял
2 СИНГАПУР УЛС	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	-Сингапур улсын Авлигалаас урьдчилан сэргийлэх Акт-241/1960, 2011 хүртэлх нэмэлт өөрчлөлт орсон. /Prevention of Corruption Act-241/1960 amendments up to 2011 incluyed /[3]
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	**5 дугаар хэсэг** Албан тушаалтан албан тушаалаа ашиглан бусдаас хээл хахууль авахаар холбоо тогтоох, хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх, авах, бусдаар дамжуулан авах эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлаж хээл хахууль авсан тохиолдолд 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох эсхүл 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ. **10 дугаар хэсэг** Төрийн албан хаагч албан тушаалаа ашиглан хээл хахууль авсан тохиолдолд 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ. **11дүгээр хэсэг** Парламентын гишүүн албан тушаал боломжоо ашиглан хээл хахууль авсан тохиолдолд 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан тушаалаа ашиглан бусдаас хээл хахууль авахаар холбоо тогтоох, хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх, авах, бусдаар дамжуулан авах эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлах.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	**Хуульд тусгаагүй**

Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	**7 дугаар хэсэг** Албан тушаалтан 5 болон 6 дугаар хэсэгт заасан зөрчлөөр яллагдсан үндэслэл нь тухайн хээл хахууль өгөгчийг Засгийн газартай гэрээ хэлэлцээр байгуулахад тусалж шан харамж авсан тохиолдолд 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох эсхүл 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял эсхүл 2 ялыг хамтад нь хэрэглэнэ. **13 дугаар хэсэг** Тухайн Албан тушаалтан, Парламентын гишүүн,Төрийн албан хаагч тус Актад заасан зөрчлийг 2 болон түүнээс их зөрчсөн бол оногдох ялын хамт хахуульд авсан үнийн дүнг гаргуулах болон Шүүх шийдвэрлэнэ.
Гэмт хэргийн субъяект	• Албан тушаалтан • Парламентын гишүүн • Төрийн албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	**Албан тушаалтанг** - 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох, - 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, - 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх - **Хүндрүүлэх нөхцөлд байдалд** - 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох, - 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, - 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх **Парламентын гишүүнг** - 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох, - 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, - 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх **Төрийн албан хаагч** - 100,000 сингапур доллараас ихгүй сингапур долларoор торгох, - 7 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, - 2 ялыг хамтад нь хэрэглэх

3 ФИНЛАНД УЛС	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	Финланд улсын Эрүүгийн хэргийн Кодекс-39/1889, 940/2008 хүртэлх нэмэлт өөрчлөлт орсон. /The Criminal Code of Finland-39/1998 amendments up to 940/2008 incluyed /

Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	**40 дүгээр бүлэг 1 дүгээр хэсэг-Хээл хахууль авах[5]** Албан тушаалтан албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн тохиолдолд торгох эсхүл 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэх эсхүл албан тушаалаас нь чөлөөлөх арга хэмжээ авна. **40 дүгээр бүлэг 2 дугаар хэсэг-Хээл хахуулийн хүндрүүлсэн нөхцөл** Энэ хэргийг хясан боогдуулж, аргагүй байдалд оруулах замаар авсан эсхүл онц их хэмжээний хээл хахууль авсан тохиолдолд албан үүргээс нь чөлөөлж, 4 сараас 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. **40 дүгээр бүлэг 4 дүгээр хэсэг-Парламентын гишүүн хээл хахууль авах** Парламентын гишүүн албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах, эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн тохиолдолд торгох эсхүл 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас хээл хахууль өгөхийг шаардах, эсхүл гүйцэтгэх үйлдлийнхээ төлөө урьдчилан амлах болон хээл хахууль өгөхийг нь хүлээн зөвшөөрөх замаар авсан.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	**40 дүгээр бүлэг 3 дугаар хэсэг-Хээл хахуулийн зөрчил** Албан тушаалтан албан үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд бусдаас бэлэг өгөхийг болон хууль бус тэтгэмж өгөхийг шаардах эсхүл тухайн тэтгэмж болон бэлгийг авахын тулд ажил үүргээ гүйцэтгэх, үйлдлийг хийхээр урьдчилан амалж шан харамж авах эсхүл хээл хахууль авахыг зөвшөөрсөн үйлдэл нь удирдлагын шудрага байдалд итгэх итгэлийг сулруулах байдалд хүргэсэн тохиолдолд тухайн албан тушаалтныг торгох эсхүл 6 сар хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	**40 дүгээр бүлэг 2 дугаар хэсэг** Энэ хэргийг хясан боогдуулж, аргагүй байдалд оруулах замаар авсан эсхүл их буюу онц их хэмжээний хээл хахууль авсан
Гэмт хэргийн субъект	• Албан тушаалтан • Парламентын гишүүн
Оногдуулах ялын хэмжээ	Албан тушаалтанг - тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, - торгох, - 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял **Хөнгөрүүлэх нөхцөлд байдалд** • Торгох, эсхүл 6 сар хүртэл хугацаагаар хорих **Хүндрүүлэх нөхцөлд байдалд** - 4 сараас 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих Парламентын гишүүнг - 4 жил хүртэл хугацаагаар хорих

4 МАЛАЙЗ	
АВЛИГЫН ЭСРЭГ ХУУЛЬ /Анх 1997 онд баталж 2006-1-1нд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан №575/ **Anti-corruption act 1997**	**14 дүгээр зүйл. Төрийн байгууллагын албан хаагч хээл хахууль авах** Аль ч төрийн байгууллаг[6]-ын албан хаагчид доорх үйлдлүүдийн хариуд шагнал урамшуулал санал болгосон аливаа этгээд болон бусдаас доорх үйлдлүүдийн хариуд шагнал урамшуулал шаардсан төрийн албан хаагчийг, дээрх үйлдлийг хийх чадвар чадамж, эрх, боломж байсан эсэх, дээрх урамшуулал, шагналыг авахаас татгалзсан, тэвчсэн эсэх мөн тухайн шагнал урамшуулал нь тухайн албан тушаалтай холбоотой байсан эсэхийг үл харгалзан гэм буруутайд тооцно. (a) Төрийн аливаа албан байгууллагад өргөн барьсан эсхүл танилцуулсан аливаа асуудал, шийдвэрийн хүрээнд тухайн байгууллагын хуралд ямар нэгэн арга хэмжээний эсрэг эсхүл тухайн арга хэмжээний төлөө санал өгөх, эсхүл санал өгөхөөс татгалзах, (b) албан хаагч нь аливаа хууль тогтоомж, дүрэм журмын гүйцэтгэлийг түргэтгэх, хойшлуулах, саатуулах зэрэгт өөрийн албан үүргийг гүйцэтгэх эсхүл гүйцэтгэхээс татгалзах хэлбэрээр оролцох, (c) албан хаагч нь аливаа саналыг дэмжигдэхээс сэргийлэх, аливаа гэрээ байгуулах эрх олгохын тулд эсхүл аль нэг хүний талд ашигтай хэлбэрээр ажиллах, (d) өөрийн эрх мэдлийн хүрээнд хэн нэгний ашиг сонирхолд нийцүүлэн ямар нэг тусламж дэмжлэг үзүүлсэн, эсхүл хор хохирол учруулсан бол
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	**-**өөрийн болон бусдын ашиг сонирхолын үүднээс хэн нэгэнд ашигтайгаар, эсвэл хохиролтойгоор албан үүргээ гүйцэтгэх, -эс гүйцэтгэх, - дээрх үйлдлийг үйлдэхээр болон эс үйлдэхээр завдах, -түүнийхээ төлөө шагнал урамшуулал шаардсан, -санал болгосон шагнал урамшуулал авсан, эзэмшсэн, авахыг зөвшөөрсөн, авахаар завдсан **/Үйлдэл эс үйлдэхүйгээр илэрнэ/**
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	-Хөнгөрүүлэх үндэслэл мөн хуулинд тусгайлан заагаагүй боловч эрүүгийн хуулийн ерөнхий анги дахь гэмт хэргийн хөнгөрүүлэх нөхцөл үйлчлэх байх
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	**-**хүндрүүлэх үндэслэл хуулийн тусгай ангид тусгайлан заагаагүй ч
Гэмт хэргийн субъект	**-**Засгийн газар -Парламент -Нутгийн удирдлагын байгууллага болон бусад хууль ёсны захиргааны байгууллага -Засгийн газрын яамд, агентлаг, Парламентын мэргэшсэн алба, Нутгийн захиргааны байгууллагад үйлчлэх албадууд, -Төрийн өмчит компанийн удирдлага болон хяналтын эрхийг эдлэгч, -Аль нэг нийгмийн байгууллага болон эвсэл холбоодын албан тушаалтан, албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	-3 жил хүртэл хугацаагаар хорих -торгох Хорих болон торгох нэгэн зэрэг онооно.

5 ОХУ	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 8-р бүлгийн 290-291-р зүйлүүдэд хээл хахуулийн гэмт хэргийн талаар заасан байдаг.[7]
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	290.1 Албан тушаалтан нь өөрөө буюу бусдаар дамжуулан хээл хахуульд зуучлах, авахад бэлэн мөнгө, үнэт цаас, эд хөрөнгө эсвэл ашиг сонирхлын үүднээс, өөрийн албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байх, эсвэл гүйцэтгэх ёсгүй үйлдлийг хийхээр урьдчилан амлах буюу хийвэл хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 700-1000 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр торгох буюу 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг 3-н жил хүртэл хугацаагаар хасна. 290.2 Хууль бус үйлдлээр хээл хахууль авсан тохиолдолд 3-7 жилээр хорих буюу 3-н жил хүртэл хугацаагаар тодорхой үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно. Дээр дурьдсан 2 заалтаар нь ОХУ-ын төрийн албан тушаалын субъект болж, энэ нь орон нутгийн захиргааны тэргүүнтэй тэнцдэг бөгөөд энэ тохиолдолд 5-10 жил хүртэл хугацаагаар тодорхой албан тушаал эрхлэхгүй байх ба үйл ажиллагааг 3 жил хүртэг хугацаагаар явуулахгүй.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Албан тушаалтан нь өөрөө буюу бусдаар дамжуулан хээл хахуульд зуучлах, авахад бэлэн мөнгө, үнэт цаас, эд хөрөнгө эсвэл ашиг сонирхлын үүднээс, өөрийн албан үүргийн хувьд гүйцэтгэх үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байх, эсвэл гүйцэтгэх ёсгүй үйлдлийг хийхээр урьдчилан амлах буюу хийвэл
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	Хээл хахууль өгсөн этгээд сайн дурааараа үйлдсэн хэргээ хууль хяналтын байгууллагад мэдэгдсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөнө.[8]
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	а.Тодорхой зөвшөөрлийн дагуу бүлэг хүмүүс аль эсвэл зохион байгуулалттайгаар хийсэн б. удаа дараа в. хээл хахуулийн зориулалтаар г. их хэмжээний хохирол учруулж үйлдсэн бол
Гэмт хэргийн субъект	төрийн гүйцэтгэх албан тушаалтан нь, ОХУ-ын төрийн дээд байгууллагад тодорхой албан тушаал эрхэлсэн этгээд
Оногдуулах ялын хэмжээ	- хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 700-1000 дахин нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр торгох - 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, - тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг 3-н жил хүртэл хугацаагаар хасна Хүндрүүлэх нөхцөлд - Хорих 7-12 жил хүртэл хугацаагаар - Эд хөрөнгийг хураана.[9]

6 АФГАНИСТАН	
ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ /1976-10-07/ Serial №134	**ХОЁРДУГААР ДЭВТЭР НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ.** **БҮЛЭГ 3: Хээл хахууль** /254-267 дугаар зүйл/ **254 зүйл.** Төрийн албанд ажилладаг ямар ч албан хаагч нь өөрийн үүрэгт ажлаа хийсэн түүнчлэн, хийхээс түдгэлзсэний төлөө эсвэл дээрх үүргээ зөрчсөний төлөө өөрийн болон бусдын нэрийн өмнөөс ямар нэгэн хэлбэрээр мөнгө, бараа болон бусад орлого нэхэмжилсэн мөн дээрх зорилгоор бэлэг, үнэ бүхий зүйл хүлээн авсан, авахаар тохиролцсон этгээдийг хээл хахууль авсанд тооцно. **255.1:** Хээл хахууль авсан этгээдэд 2 жилээс доошгүй 10 жилээс дээшгүй хугацаагаар хорих, нэхэмжилсэн, хүлээж авсан, авахаар тохиролцсон мөнгө, үнэт зүйлсийн мөнгөн дүнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөөр торгох ял онооно. **255.2:** Хээл хахууль өгсөн болон өгөхөд зуучилсан этгээдэд дээрхтэй адил ял онооно. **256 зүйл:** Хэрэв авсан хээл хахууль авсан нь тухайн хээл хахуульд оноох ялаас хэтэрсэн ял бүхий гэмт хэргийг хаацайлах зорилготой байвал хээл хахууль авагч, өгөгч болон зуучлагчид хээл хахуулийн гэмт хэрэгт оноогдох мөнгөн торгуулиас гадна тухайн гэмт хэрэгт оноогдох ялыг давхардуулан онооно.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Өөрийн үүрэгт ажлаа хийсэн түүнчлэн, хийхээс түдгэлзсэний төлөө эсвэл дээрх үүргээ зөрчсөний төлөө өөрийн болон бусдын нэрийн өмнөөс ямар нэгэн хэлбэрээр мөнгө, бараа болон бусад орлого нэхэмжилсэн мөн дээрх зорилгоор бэлэг, үнэ бүхий зүйл хүлээн авсан, авахаар тохиролцсон
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	
Гэмт хэргийн субъяект	-Төрийн албанд ажилладаг ямар ч албан хаагч
Оногдуулах ялын хэмжээ	**-**2 жилээс доошгүй 10 жилээс дээшгүй хугацаагаар хорих, - нэхэмжилсэн, хүлээж авсан, авахаар тохиролцсон мөнгө, үнэт зүйлсийн мөнгөн дүнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөөр торгох -Мөн хээл хахуулийн гэмт хэрэгт оноогдох мөнгөн торгуулиас гадна тухайн гэмт хэрэгт оноогдох ялыг давхардуулан онооно.

7 УЗБЕКСТАН	
ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ /1994-09-22 No. 2012-XII/ /Criminal code of the Republic of Uzbekistan/	**ТАВДУГААР ХЭСЭГ. Захиргааны байгууллагууд, Олон нийтийн холбоод, төрийн эрх бүхий байгууллагын засаглалын журмын эсрэг гэмт хэрэг.** **БҮЛЭГ 15. Засаглалын журмын эсрэг гэмт хэрэг** **210 зүйл. Хээл хахууль авах** Хээл хахууль авах, Өөрөөр хэлбэл, аливаа албан хаагч өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой тодорхой ажил үйлдэл гүйцэтгэсэнийхээ төлөө хууль бус замаар, өөрийн биеэр эсвэл ямар нэгэн зуучаар дамжуулан бодит үнэт зүйлс хүлээн авсан, эсхүл өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой гүйцэтгэх ёстой ажил үүргээ гүйцэтгээгүйн төлөө мөнгө санхүүгийн ашиг олсон, эзэмшсэн, энэхүү үйлдэл нь дээрх зүйлсийг өгч буй этгээдийн сонирхолд нийцсэн үйлдлийг үйлдсэн бол - 150 сарын цалингийн доод хэмжээтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгуулиас эхлэн 5 жил хүртэл хорих ял оноох мөн зарим эрхийг хасах хүртэл арга хэмжээ авна. Хээл хахууль авсан нь: a) Давтан, рецидив гэмт хэрэгтэн эсхүл урьд өмнө нь гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээдээс удаа дараалан энэ хуулийн 211, 212-р зүйлийн дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ. b) Их хэмжээгээр, c)Айлган сүрдүүлэх замаар, d) Хэсэг бүлэг албан хаагч нийлэн өмнө нь хэлэлцэн тохиролцсоны үндсэн дээр авлига авсан бол, 5-10 жилийн хугацаагаар хорино. Хээл хахууль авсан нь: a)Онц их хэмжээгээр, b) Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтан үйлдсэн, c) Зохион байгуулалттай бүлэглэлийн ашиг сонирхлын үүднээс авлига хүлээн авсан бол, 10-15 жилийн хорих ял тус тус онооно. /нэмэлт өөрчлөлт орсон 29.08.2001/
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой: -Тодорхой ажил үйлдэл гүйцэтгэсэн, түүнийхээ төлөө хууль бус замаар, өөрийн биеэр эсвэл ямар нэгэн зуучаар дамжуулан бодит үнэт зүйлс хүлээн авсан, -Хахуул өгөгчийн хүсэлд нийцүүлэн өөрийн албан үүрэгтэй холбоотой гүйцэтгэх ёстой ажил үүргээ гүйцэтгээгүйн төлөө /эс үйлдэл/ мөнгө санхүүгийн ашиг олсон, эзэмшсэн, **/Үйлдэл эс үйлдэхүйгээр илэрнэ/**
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх хүндрүүлэх үндэслэл	
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	a) Давтан, рецидив гэмт хэрэгтэн эсхүл урьд өмнө нь гэмт хэрэг үйлдэж байсан этгээдээс удаа дараалан, b) Их хэмжээгээр, c) Айлган сүрдүүлэх замаар, d) Хэсэг бүлэг албан хаагч нийлэн өмнө нь хэлэлцэн тохиролцсоны үндсэн дээр авлига авсан бол, Хээл хахууль авсан нь: a) Онц их хэмжээгээр, b) Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтан үйлдсэн, c) Зохион байгуулалттай бүлэглэлийн ашиг сонирхлын үүднээс авлига хүлээн авсан бол,

Гэмт хэргийн субъяект	-Захиргааны байгууллагууд -Олон нийтийн холбоод -Төрийн эрх бүхий байгууллагын албан тушаалтан
Оногдуулах ялын хэмжээ	-150 сарын цалингийн доод хэмжээтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгуулиас эхлэн 5 жил хүртэл хорих ял оноох мөн зарим эрхийг хасах хүртэл арга хэмжээ авна. -5-10 жилийн хугацаагаар хорино. -10-15 жилийн хорих ял тус тус онооно.

8 БНХАУ	
Авлига хээл хахуулийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудлыг зохицуулж буй хууль тогтоомж	БНХАУ-ын Эрүүгийн хууль -Criminal Law of the People's Republic of China (1997) БНХАУ-ын эрүүгийн хуулийн 8-р бүлгийн 385-396-р зүйлүүдэд хээл хахуулийн гэмт хэргийн талаар заасан байдаг.[11]
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг Эрүүгийн хуульд тусгасан байдал /зүйл заалт/	Хээл хахууль авах гэмт хэргийг үйлдсэн бол 5 хүртэл хорино. Хэрэв төрийн ашиг сонирхолд харшаар нөлөөлж хүнд хор уршиг учруулсан бол 5-10 жил хүртэл хугацаагаар хорино. Хэрэв хэргийн нөхцөл байдал нь хүнд бол эд хөрөнгийг нь хураана Хэн нэгэн этгээд хууль бус аргаар ашиг хонжоо олохын тулд төрийн байгууллага, аж ахуйн нэгж, компани, олон нийтийн байгууллагад эдийн засгийн үйл ажиллагаагаар дарамт үзүүлсэн бол 3 жил хүртэлх хугацаагаар хорих буюу баривчлах ял шийтгэнэ. Төрийн бүх албан хаагч нь өөрийн явуулж буй хууль ёсны үйл ажиллагааныхаа орлогын талаар тайлан тавина. Тэгээгүй тохиолдолд орлогоо нуун дарагдуулсан гэж үзэн 5 жил хүртэл хугацаагаар хорьж, бүх орлогыг улсын мэдэлд шилжүүлнэ. Төрийн дээд байгууллага нь хувь хүний болон аж ахуйн нэгж, пүүс, компаний нууцыг бусдад задруулсан болон хувийн зориулалтаар ашигласан тохиолдолд 3 жил хүртэл хугацаагаар шоронд хорих буюу ногдуулсан торгууль төлнө. Мөн энэ үйлдэл дээр нөхцөл байдал нь хүндэрсэн тохиолдолд 3-7 жилийн хүртэл ял эдэлнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийн илрэх хэлбэр	Төрийн албан хаагч нь өөрийн эрх мэдлээ ашиглан хууль бус үйл ажиллагаанд оролцон хэн нэгнээс мөнгө авсан тохиолдолд түүнийг хахууль авсан гэж үзнэ.
Хээл хахууль авах гэмт хэргийг хөнгөрүүлэх үндэслэл	Хээл хахууль авсан этгээд нь гэмт хэрэг үйлдсэнээ сайн дурааараа илчилж ирсэн бол ялын хэмжээг бууруулах буюу чөлөөлнө
Уг гэмт хэргийг хүндрүүлэх үндэслэл	
Гэмт хэргийн субъяект	- Төрийн бүх албан хаагч

Оногдуулах ялын хэмжээ	383-р заалтад Хээл хахуулийн хэрэгт оноох ял шийтгэлийн талаар хуульчилсан байдаг.[12] Хээл хахуулийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд тухайн хэргийн хөнгөнөөс нь хамаарч доор заасан ял шийтгэлээр шийтгэнэ. 1. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥100000 –аас илүү гарвал, 10 жил шоронд хорих эсвэл бүх насаар нь шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд цаазаар авах ял оноох ба хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. 2. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥50000-аас их ¥100000 –аас бага бол, тухайн хүнийг 5 жил шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд бүх насаар нь шоронд хорих болон хөрөнгийг нь хураан авч улсын санд шилжүүлнэ. 3. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥5000-аас их ¥50000 –аас бага бол, тухайн хүнийг 1 жилээс их 7 жилээс бага хугацаагаар шоронд хорино. Хүндрүүлэх нөхцөл байдалд 7 жилээс их 10 жилээс бага хугацаагаар шоронд хорино. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ ¥5000-аас их ¥10000 –аас бага бөгөөд, гэмт хэрэг үйлдсэн сайн дураараа илчлэн ирсэн тохиолдолд ялыг хөнгөрүүлэн үзэх бөгөөд ялаас чөлөөлж болно. Гэхдээ тухайн хүний ажилладаг байгууллага эсвэл дээд шатны байгууллагаас захиргааны шийтгэл өгч болно. 4. Тухайн хүний хээл хахуулийн хэмжээ 5000–аас бага бол, байдал хүнд тохиолдолд, 2 жилээс доош хугацаагаар шоронд хорих эсвэл тухайн хүний ажилладаг байгууллага эсвэл дээд шатны байгууллагаас захиргааны шийтгэл өгч болно.

* * *

(Footnotes

1. http://www.legislation.govt.nz/act
2. http://www.legislation.govt.nz/act/public/1961 http://www.aseanhrmech.org/downloads/singapore-Prevention_of_Corruption_Act.pdf
3. http://www.aseanhrmech.org/downloads/singapore-Prevention_of_Corruption_Act.pdf
4. http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf
5. http://statutes.agc.gov.sg/aol
6. Авилгын эсрэг хуулийн 2-р зүйлд заасан
7. http://www.yandex.ru.com
8. Criminal Law.Russian Article 291
9. http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_41.html#p4840
10. Узбекстан улс нь 2010 оны 9 сарл “Авлигатай тэмцэх Үндэсний Хөтөлбөр”-ийн төслийг эцэслэн Яамдууд болон Олон нийтийн байгууллагын саналыг авахаар явуулсан тухай мэдээлэл байна. http://www.oecd.org/dataoecd/39/26/46822261.pdf
11. http://www.lehmanlaw.com/resource-centre/laws-and-regulations/criminal-law/criminal-law-of-the-peoples-republic-of-china-1997-page5.html
12. http://www.baliprocess.net/Files/Legislation/A-C/ChinaCriminalLaw.pdf